

ПЛЕМЕНИТИ СВЕТ МНОГОЗАСЛУЖНЕ И ВИСОКОБЛАГОРОДНЕ ГОСПОЂЕ

Прејиска Савке Суботић, приредила Наташа Катић, Матица српска, Нови Сад 2023

Да деловање на пољу српске културе једне од најзначајнијих жена друге половине XIX и с почетка XX века, Новосађанке Савке Суботић (1834–1918), није препуштено забору, потврђује *Прејиска Савке Суботић* (2023), издавачки подвиг Матице српске и резултат посвећеног рада Наташе Катић. Залагање за унапређење женског образовања, неговање женских ручних радова и добротворни рад, само су део свестране делатности Јелисавете Савке Суботић, која је у историографији неретко запамћена првенствено као супруга знаменитог књижевника Јована Суботића. Због помало неправедног кључног појашњења њене личности и потребе да се на свеобухватан начин осветли њена судбина, Наташа Катић у уводном тексту настоји да појасни сложеност одговора на питање „Ко је Савка Суботић?”. О истраживачком процесу, постепено откривању животног тока важне фигуре српске културне прошлости, сазнајемо у тексту који нас постепено уводи у свет племенитих идеја једног доба. Пажљиво сабрана и систематично посложена писма, осим што имају несумњиву документарну вредност и историјски значај, бацају сасвим другачије светло на лик Савке Суботић, њен лични свет, великодушан однос према ближњима и поштовања вредну приврженост идеалима.

Хронолошки уланчана писма, настала између 1884. и 1913. године, читаоцима су представљена у изворном лику, уз мали број интервенција. Већина писама похрањена је у Рукописном одељењу Матице српске, док су други извори такође прецизно наведени. Личности са којима је преписка вођена су кључни критеријум распоређивања писама у књизи. Писма су доследно пропраћена драгоценим појашњењима контекста кореспонденције и биографским рукавцима. Укрштај различитих текстуалних структура ове књиге, стога, на онеобичен начин твори причу о Савки Суботић.

Писма која отварају књигу упућена су Аркадију Варађанину, учитељу и угледном Новосађанину, једном од оснивача Добротворне задруге Српкиња Новосаткиња, који је са Савком делио тежњу ка унапређењу женског образовања. Савкина писма сведоче о њиховој сарадњи на организовању Изложбе женских ручних радова 1884. године, али и о континуираном промишљању о будућности женских образовних установа и економском аспекту њиховог рада. Неке од тема њихове преписке јесу питање подизања Више девојачке школе, као и формирање заједнице женских добротворних задруга. Значајан догађај који је кључна тема појединих писама Варађанину јесте прослављање Савкиног седамдесетог

рођендана, као и педесетогодишњице њеног јавног рада. Савка Суботић неретко води преписку са просветним радницима, стога ће обележаваће њеног рођендана, „живота тако драгоцјенога”, бити подстрек за писмо Јелице Беловић Бернациковске. Осим што се бавила педагошким радом, Бернациковска је расправљала о бројним женским питањима, стога је њено писмо проткано истинским поштовањем и захвалношћу за Савкино неуморно оснаживање жена. Она указује и на важност Савкине књижевне делатности, те износи похвале поводом књиге *О нашим народним њканинама и рукојворинама* (1904). Ово дело, поред писама, беседа, афоризама и беседа, објављено је и у оквиру књиге о Савки Суботић, *Ручни радови, умни радови* (2018) коју је приредила Зорица Хаџић Радовић.

Савкини тематски разнородни текстови проналазили су свој простор у низу часописа, стога наилазимо на писмо Васиља Грђића, уредника часописа *Српска ријеч*, покренутог 1905. године у Сарајеву. Грђић у писму износи Савки молбу да часопис „украси” својим прилозима, док у писму Јована Грчића наилазимо на позив да за народни календар *Сјражилово* пошаље било какав поучан чланак, причу, рефлексiju или афоризам. У склопу сличног тематског круга можемо поменути и писмо Косаре Цветковић, која позива Савку да својим текстом, лепим стилем и изврсном садржином „обогати” женски број *Босанске виле*. Она Савки упућује писмо по жељи уредника Николе Т. Кашиковића, чија су писма такође уврштена у књигу. У његовим писмима, али и у писмима његове супруге Стоје, сазнајемо о Савкиној сарадњи са *Босанском вилом*, чије је публикавање помагала, те увиђамо и њихово међусобно уважавање и пријатељски однос. Брачни пар Кашиковић, који је заузимао значајно место у културном и политичком животу босанских Срба крајем XIX и почетком XX века, како Наташа Катић указује, подстицао је Савкин књижевни рад. Значај њихових писама огледа се у чињеници да потврђују да су Савкини афоризми били врло радо читани, чак и у Америци. На сличан начин њен књижевни рад бодри њен брат, Милан Савић, као спона са уредништвима више часописа. У Савићевим писмима насталим од 1898. до 1913. године сазнајемо поједине детаље из њиховог породичног живота, али и развојни ток за Савку врло значајног издавачког подухвата, објављивања аутобиографије Јована Суботића.

У драгоценим напоменама Наташе Катић сазнајемо о врло сложеном процесу сакупљања грађе и неповољностима поводом публикавања аутобиографије. У белешци након писма Тихомира Остојића, који Савки враћа њене белешке о супругу, сазнајемо још појединости о првој етапи рада коју су спровели Остојић и Јован Радонић, а којом она није била задовољна. Осим што јој је било важно да Суботићев живот и рад буду адекватно овековечени, писма која су јој била упућивана говоре о изузетној бризи о супруговим делима, писаној заоставштини, као и о сведочан-

ствима других о њему. Из писма Сима Богдановића сазнајемо о Суботићевом уделу у обнови Саборног храма Преображења у Загребу, што нам расветљава коментар Наташе Катић, која пажљиво наводи све изворе и тумачи потенцијалну мотивацију писма. О поштовању према покојном супругу сведочи и писмо Дафине Протић, која Савки честита на откривању споменика Јовану Суботићу 1904. године на Калемегдану.

Кроз *Прејиску Савке Суботић* упознајемо Савку као брижну супругу, мајку и тетку, што употпуњује уврежену слику о њеном животном путу, предоченом у њеним мемоарским списима *Успомене*, које је 2001. године приредила Ана Столић. Да у писмима откривамо мање познате чињенице из Савкиног живота најбоље потврђује разјасница Наташе Катић, након писма братаници Владислави Полит, једној од првих жена доктора наука међу Србима, која се у *Успоменама* не појављује. У Савкиним речима упућеним младој Владислави наилазимо на пажљиво обликоване, готово лирске пасаже којима је охрабрује и подржава њену радозналост и образовни полет. Савкино богато животно искуство и особит поглед на свет Владислава доживљава на дирљив начин, што потврђује њихов привржен однос који је у историграфији готово непознат.

Три сегмента кореспонденције у оквиру *Прејиске Савке Суботић* посложена су у узрочно-последичном следу, стога их одликује специфично фабулативно озрачје. Из Савкине преписке са црногорским двором Наташа Катић издваја два писма која сведоче о Савкином обраћању краљу Николи I Петровићу Његошу и краљици Милени Петровић Његош, како би јој помогли да пронађе сина Озрена, који се тада налазио у Русији. Црногорски двор ће јој помоћи у проналаску сина, чије писмо убрзо разјашњава прекид њихове комуникације. Потом, следи тематски уклопљено писмо Савкиног сина Војислава Суботића, којим се окончава потрага за Озреном. Образованост и радозналост одликовали су породицу Савке Суботић, која је неговала њихов животни полет и вољу за науком, трудећи се да им обезбеди формално образовање. Премда темељ Савкиног богатог знања није институционално образовање, породица у којој је одрасла јесте била средина у којој је стекла значајну ерудитност и вољу за напретком. На основу писама представљених читаоцима закључујемо да је Савку Суботић одликовала несвакидашња покретачка енергија.

О њеној пионирској иницијативи удруживања жена, добротворног рада и неговања српске традиције и културе сведочи низ писама протканих захвалношћу и поштовањем, која потичу од бројних женских добротворних задруга, удружења, подружина и савеза. Писма настала од 1884. до 1913. године стижу јој из бројних српских крајева, као и из Сарајева, Дубровника, Сан Франциска итд. У овом сегменту *Прејиске Савке Суботић* бивамо упознати са импозантним просторним опсегом њеног деловања на феминистичком, патриотском, културно-просветном и хуманитарном пољу. У белешци која следи након последњег сегмента

кореспонденције Наташа Катић предочава „другу страну медаље”, односно увид Савкине братанице, Анице Савић Ребац, о негативном аспекту женских добротворних задруга. Значај женског удруженог деловања у отварању просветних установа и болница је неупитан, али нам коментари допуњени појединим увидима помажу да створимо што целовитију и истинитију слику о важним дешавањима из наше прошлости.

Дела Савке Суботић наилазила су на поштовање и изузетну захвалност свих који су са њом сарађивали или сведочили о несебичном залагању на разнородним пољима уздизања српске културе, српске жене, њеног рада и образовања. *Прејиска Савке Суботић* читаоцима доноси увиде у различите аспекте Савкиног рада али и приватног живота. У писмима која нам ишчитава Наташа Катић наилазимо на „многозаслужну”, „високоблагородну” и „високопоштовану” госпођу Савку, чија дела бивају слављена, али видимо и забринуту мајку, као и пажљиву тетку. Лик Савке Суботић представљен је у другачијем светлу, те и употпуњен епистоларном перспективом, у чему се огледа изузетан допринос ове књиге. Низ личности са којима Савка Суботић ступа у додир представљене су у биографским белешкама и коментарима који прате кореспонденцију и додатно је расветљавају. Потребу да се подсетимо значајне фигуре наше културне прошлости појашњава племенита идеја изречена у уводном тексту: „Да бисмо знали куда ћемо сутра, врло је важно да знамо одакле смо дошли”. Брижност према Савкином рукопису ишчитава се у свим сегментима књиге, као и истраживачка воља у сагласју са особеним Савкиним полетом, стога читаоци стичу утисак да се прича о Савки Суботић још увек не окончава.

Мрп Нина В. СТОКИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
nstokic012@gmail.com

ПЕВАЊЕ У ДВА ГЛАСА

Милан Мицић, *Ракија и ране*, треће, измењено и допуњено издање, Банатски културни центар – Културни центар „Лукијан Мушички” – Библиотека „Бранко Радичевић”, Ново Милошево – Темерин – Житиште 2024

Наша књижевност као да је досад заобилазила, скрајњивала (на своју штету) једну битну тему, тачније речено исходишни *рукавац њеме* о Првом великом рату – *солунске добровољце и колонисте са њосијора*